

На магістралях часу

З роздумів над романами В. Кучера

У сузір'ї імен українських письменників, на долю яких випало творити сучасну літературу, помітне місце належить Василю Степановичу Кучеру (1911-1967). Творчість цього письменника щонайтісніше пов'язана з його епохою та героїчною історією нашого народу. Кращі романи Василя Кучера, образи соціально активних героїв, які «історію творять тепер самотійно», посіли належне місце в українській літературі другої половини ХХ століття.

Твори В. Кучера є невід'ємною частиною її художнього досвіду. Вони приваблюють своїм соціальним звучанням, психологічною напругою, багатогранністю художніх засобів зображення й розкриття характеру персонажа. Письменник умів у буденних справах помітити риси нового, засудити негативне, він, за словами П. Г. Тичини, «завше брав собі у роботу щонайважливіші теми, як із життя біжучого, так і з життя минулого...».

В. Кучер добре знав як автор багатьох збірок новел і нарисів, цікавих оповідань для дітей та юнацтва, романів «Чорноморці» (1952), «Устим Кармалюк» (1954), «Прощай, море» (1957), «Трудна любов» (1960), «Голод» (1961), «Ми не спимо на трояндах» (1967) та інших. Він належить до покоління тих митців, які прийшли в літературу на початку 30-х років від плуга і верстата, з шахт, із студентських лав. Дописувач районної газети в пору комсомольської молодості з часом став відомим майстром української прози, присвятивши літературній діяльності понад три десятиліття.

Важливо відзначити, що розпочинав В. Кучер свій творчий шлях як сількор, кореспондент районної газети. Любов до слова проявилась у майбутнього письменника ще під час навчання у Білоцерківському педагогічному технікумі. Про це згадує, зокрема, у листі його однокурсниця, нині вчителька-пенсіонерка з м. Корсунь-Шевченківського О. Г. Ярмоленко (адресований авторові статті). У газеті «Радянська нива» (Біла Церква) В. Кучер відповідав за відділ судової хроніки. «То була важка робота, – розповідав пізніше письменник, – але я радий і зараз, що збагнув її, бо там шліфувалась точність вислову, народжувалось щось схоже на сюжет, виростала гранична лаконічність».

Починаючи з 1930 р., В. Кучер – студент Харківського державного університету – ще з більшою пристрасстю береться за перо газетяра-публіциста. Працюючи водночас кореспондентом газети «Сільськогосподарський пролетар» і журналу «Трактор»,

він багато їздить країною, друкує в журналах «Трактор» і «Молодий більшовик», у газетах нариси, статті, оповідання «Ініціатива», «Пляма», «Хлібна проблема», «Шахтарка», «Жнива», «Прапор перемоги» та ін. До 1941 р. побачили світ сім збірок оповідань, повість «Кармалюк», сценарій кінофільму «Вітер зі Сходу».

З початком Великої Вітчизняної війни В. Кучер стає спочатку кореспондентом армійської газети «За Родину», яка виходила у військах, що захищали Причорномор'я, а потім – фронтової газети «За Радянську Україну», редагованої М. Бажаном, та радіостанції «Дніпро». Його нариси й кореспонденції з передових рубежів оборони Одеси та Севастополя глибоко хвилювали солдатів і матросів, викликали ненависть до ворога, вселяли віру в перемогу.

Як і в роки перших публікацій, письменник і в повоєнний час завжди був у пошуках своїх героїв. Друзі по перу згадують, що В. Кучер постійно в роз'їздах – то в селі Вихвостів на Чернігівщині, де відбулись події, відтворені М. Коцюбинським у повісті «Fata morgana», то на Вінничині, де збирає матеріал до майбутнього роману «Устим Кармалюк»... Волинь, Поділля, Одещина, Миколаївщина, Житомирщина, Полтавщина... Немає області на Україні, де б не побував В. Кучер із своїм письменницьким блокнотом. А потім на газетних шпальтах і журнальних сторінках з'являлися його твори про людей праці.

В. Кучер вважав, що, лише пройшовши журналістську школу, можна стати справжнім письменником. Як згадує Василь Большак, він часто застерігав молодих письменників: «Не кидайте, хлопці, газети. Вона допомагає тримати зв'язок зі світом, не рвіть пуповини з життям».

У творчості В. Кучера відбито чи не всю біографію нашої країни. Нариси й оповідання, написані по гарячих слідах подій, що друкувалися в газетах і журналах, склали чимало збірок, до яких і сьогодні звертаємося, щоб пізнати бурхливий час, познайомитися з героями Вітчизняної війни та героями відбудови й мирної праці в повоєнні роки. Але, передусім, читач знає В. Кучера-романіста. На одному з літературних вечорів, присвячених В. Кучеру, М. Чабанівський говорив: «Найбільш позитивною рисою Василя Кучера є те, що свій талант він віддає зображенню сьогоденного життя, оспівуванню нашого сучасника. Вже за це одне ми можемо скласти письменнику глибоку подяку. Адже писати про сучасність по гарячих слідах значно важче, ніж про події давно минулі, що відстоялись в архівах».

Вітчизняна війна для письменника – найживіша сучасність. Одразу після війни він не раз звертається до недавніх героїчних сторінок боротьби й перемог нашого народу з фашистськими загарбниками, пише романи «Чорноморці» (1948 р., 1952 р.) та «Голод» (1961), що посіли гідне місце між кращих здобутків «воєнної» прози.

Розповідаючи про історію створення «Чорноморців», Кучер згадував: «Під час оборони Одеси й Севастополя я бував на найголовніших ділянках запеклих боїв з німецько-фашистськими загарбниками, бачив сотні прославлених моряків, артилеристів, піхотинців та льотчиків. Про багатьох з них писав до військової газети, з багатьма подружився і надовго зжився... Тоді ж, хоч як було важко, я все-таки мріяв написати, якщо zostaną живий, про подвиги радянських воїнів під Севастополем і Одесою свою першу велику книгу... І все воно, те, що збереглося у пам'яті й серці, лягло пізніше в основу роману «Чорноморці».

У романі відтворено масовий героїзм і самовідданість воїнів, зокрема севастопольців, у боротьбі з ворогом; нам відкривається їхнє духовне багатство, душевна краса, велич подвигів. Аналіз образів провідних героїв роману дає підставу, на нашу думку, не погодитись із критичним закидом, зробленим істориками літератури, що нібито «в романі так мало своєрідних і художньо переконливих характерів учасників славетних подій». Досить уважно, крок за кроком простежити дії та роздуми таких героїв, як Марія Богучар, морські мічмани Самійло Вихор і Петро Шагайда, полтавський хлібороб Охрім Бандура (в останнього помітні риси, що дозволяють говорити про спорідненість із Хомою Хаєцьким із «Прапорonosців» Олеся Гончара), щоб переконатися: згадані герої мають свої характери, життєві долі, примітні особливості.

У тяжких випробуваннях війни герої В. Кучера складають екзамен на вірність Вітчизні. Самійло Вихор, сміливий і відважний моряк, незважаючи на те, що ось-ось піде на дно корабель, устигає збити фашистський літак; Самійло потрапляє в руки ворога, проходить усі тортури німецького полону й потім знову повертається в лави воїнів. Петро Шагайда в критичний момент бою викликає вогонь корабельної артилерії на себе, щоб не пройшов ворог. Охрім Бандура, споконвічний хлібороб, його руки звикли вирощувати, а не знищувати хліб, але в ньому озивається почуття обов'язку, коли доводиться в інтересах боротьби нищити добірну пшеницю. Хлібороб і воїн, немовби до живої істоти, звертається до щедрої пшеничної ниви: «Рідна моя... Сіяли тебе чистим та перемитим

зерном... Жіночі руки бур'ян прополювали, волю тобі давали... Чорноморські вітри розчісували твої коси, чисті роси напували твій колос... Рости ж ти, моя хліборобська втіхо! А вони прийшли на тебе, лиходії».

Запам'ятовуються образи комісара Зеленцова та секретаря міськкому партії Олени Кулик, багатьох інших героїв, до останку відданих народові, Вітчизні, на захист якої стали в годину лихоліття.

Свій художній літопис героїки Великої Вітчизняної війни В. Кучер продовжив у романі «Голод». Історія написання твору така. Якось, приїхавши до Севастополя, В. Кучер разом із колишніми однополчанами побував на місцях боїв, детально ознайомився з матеріалами комісії з історії оборони Севастополя при міськкомі партії, у пам'яті ожили епізоди самовідданої боротьби матросів із гітлерівцями. Один із членів комісії, у недавньому ад'ютант полковника Горпищенка М. Г.-Байсак, порадив письменникові зустрітися з колишнім флотським лікарем Павлом Івановичем Єреськом. Справді, доля лікаря складна й дивовижно захоплююча. Рятуючись від німецького полону, Єресько пішов із трьома товаришами на шлюпці в море й лише через тридцять шість днів був підібраний турецьким кораблем. Після багатьох поневірянь він повернувся на Батьківщину й знову долучився до боротьби з німецько-фашистськими загарбниками. «Мене так захопив цей матеріал, – писав пізніше В. Кучер, – що я покинув усю невідкладну роботу й негайно сів за роман «Голод». Через дипломатичні канали було підтверджено достовірність факту перебування в Туреччині військового лікаря Павла Івановича Єреська, підбраного турецьким теплоходом «Анафарта» 9 серпня 1942 року. Так народився головний герой роману «Голод» Павло Іванович Заброда».

«Голод» – твір про безприкладний подвиг моряків, одним із представників яких є Павло Заброда. Багато уваги автор віддає боротьбі людей в окупованому Севастополі й боям на інших ділянках війни, з великою теплотою змальовуючи образи таких героїв, як полковник Горпищенко, боцман Верба, підпільники Момот та наречена Заброди Оксана, болгарські друзі Павла, родина Горностаїв та інших.

Після загибелі товаришів Павло Заброда навіть у хвилини розпачу, що наступали внаслідок багатоденного голоду, а потім у таборах для переміщених осіб, зумів вистояти, перемогти смерть. У його серці живе обов'язок честі та гідності, бажання знову повернутися на Батьківщину, стати до лав її захисників.

Дослідник сучасної прози Б. Буряк, відзначаючи досягнення української літератури в художньому осмисленні теми війни, слушно писав, що «вона збагатилась ще й художнім досвідом у філософсько-естетичному освоєнні глибоко драматичного матеріалу. Саме твори про війну дають підстави говорити про трагедійні характери і обставини, про трагедійне в методі соціалістичного реалізму». Серед творів, що підтверджують цю думку («Блискавка» В. Козаченка, «Єдина» Ю. Збанацького, «Четверта рота» В. Собка, «Тополя на тому березі» С. Голованівського, «Батальйон необмундированих» Д. Міщенко та ін.), автор статті називає роман В. Кучера «Голод».

Нині літературознавці справедливо відзначають той факт, що 50-60-і роки принесли чимало нового в історію розвитку української літератури загалом і сільської прози зокрема. Багатьом книгам цих років притаманні «гостра проблемність, самостійний вихід на реальні життєві конфлікти, посилена аналітична увага до питань «конкретної соціології», до соціально-психологічних та політико-етичних аспектів сільського життя в поєднанні з нещадним викриттям любителів показухи, базік, самодурів, носіїв бюрократично-бездушної рутини і шаблону – все це говорило про появу відчутно нових (порівняно з попереднім станом) ознак у самому письменницькому підході до дійсності, у способі художнього вирішення сучасної теми».

Починаючи з другої половини 50-х років, стає помітнішим тяжіння письменників до широких узагальнень, філософських роздумів над тогочасними проблемами села. На цей час припадає поява низки повістей і романів про щоденні турботи сучасників, зайнятих у сфері виробництва.

Помітними серед них стали повісті В. Земляка «Рідна сторона» (1956) і «Кам'яний Бід» (1957), Г. Тютюнника «Хмарка сонця не заступить» (1956), П. Оровецького «Серце солдата» (1958), А. Мороза «25 сторінок однієї любові» (1960) тощо; романістика заявила про себе такими книгами, як «Прощай, море» (1957) і «Трудна любов» (1960) В. Кучера, «Вишневий сад» (1958-1962) В. Бабляка, «Переджнив'я» (1955-1960) Ю. Збанацького, «В дорогу виходь на світанні» (1959) Н. Тихого, «Правда і кривда» (1961) М. Стельмаха та іншими.

Характеризуючи деякі з названих творів і відзначаючи позитивні зрушення в українській прозі тих років, Л. Новиченко писав, що «не можна не бачити, як на наших очах зростає ідейна і художня вагомість книг про сучасність, про те

нове, що увійшло в життя народу за останні роки і визначає наш рух вперед».

Загальновідомо, що творчість В. Кучера завжди перебувала на основних магістралях сучасності, їй притаманні такі риси, як злободенність, уважне дослідження соціальних, морально-етичних проблем суспільного життя. Багаторічні спостереження письменника за розвитком українського села, глибока увага до його проблем, особливо в повоєнні роки, згодом проявилися в широковідомих і популярних романах «Прощай, море» і «Трудна любов». Проблемність та актуальність, гострота порушених у романах питань не пройшли повз увагу читачів, які поставилися до них як до помітного здобутку письменника.

«Новий роман В. Кучера («Прощай, море».- Л.М.), – писала газета «Радянська Житомирщина», – являє собою приклад активного втручання письменника в життя, хороший внесок у літературу про село, про його чудових людей».

Високу оцінку романові «Прощай, море» дали учасники його обговорення в Республіканській науковій бібліотеці. Висловлюючи захоплення образами героїв, важливістю порушених проблем, читачі висловили думку, що роман «Прощай, море» належить до тих творів про село, у яких «виразно відчувається прагнення автора до поглибленого показу дійсності у всій складності боротьби нового зі старим, передового з відстаючим».

У романі «Прощай, море», як і в багатьох інших романах того часу, правдиво показано життя трудівників економічно слабкого колгоспу, які борються за подолання недоліків, за вихід з економічної та духовної відсталості. Мова не тільки про п'яниць, шахраїв і дармоїдів на «взірець» Перегуди, які хочуть «на вінику, як та відьма на помелі», в комунізм проскочити, – ідеться і про великі резерви, про творчі сили, необхідні для рішучого піднесення господарського та культурного життя на селі.

У романі простежуються дві сюжетні лінії: зміцнення керівних кадрів сільського господарства й особисте життя Павла Ковалю та Катрі Чумак.

Характерною особливістю роману (і це відзначала критика) є те, що письменник не лакує дійсністю, як це не раз траплялося в повоєнних романах про село, а таврує негативне, стає на боротьбу з різними антиподами християнської моралі. Персонаж роману Павло Коваль уособлює людину, у якій гармонійно поєднані вірність принципам етики та моралі, щирість і чесність в особистому житті, почуття високого гро-

мадянського обов'язку. Це один із найпомітніших позитивних героїв-сучасників у творах В. Кучера.

Аналізуючи романи В. Кучера, справедливо буде зазначити, що вони (особливо роман «Трудна любов») стали помітною віхою на переломі двох десятиріч і започатковували новий етап у художньому освоєнні тогочасного сільського життя. Вони цікаві як художні роздуми романіста про соціальний розвиток села, зростання свідомості та духовної краси його трудівників. Книги В. Кучера були одними з перших серед творів «сільської прози» 50-х – початку 60-х років, які стали провісниками суспільно-виробничих новозмін у житті села і новозмін мистецьких та художніх. І нехай усе краще у відкритті нових типів та характерів, засвідчене в романі «Трудна любов», через різні обставини, яскравіше виявили й розвинули з часом інші майстри великої прози, – цим не применшується значення художніх пошуків і відкриттів В. Кучера як одного з першопрохідців сільської теми в літературі.

Багато книг присвятив В. С. Кучер темі морально-етичних проблем, пов'язаних із розвитком науково-технічного прогресу. Це збірки нарисів «Шовкові струни» та «Чарівна ткаля», романи «Намисто» й «Орли воду п'ють» тощо.

Понад сорок років тому перестало битися мужнє серце Василя Кучера, та залишилися жити серед нас його чудові твори, високий громадянський публіцистичний лад яких хвилюватиме ще не одне покоління людей. У творах В. Кучера постає епоха, свідком і літописцем якої він був.